

La lògica de la nació

Carles JOSÉ I MESTRE
Universitat de Barcelona

RESUM: Per tal de mirar d'aconseguir el màxim consens possible d'inici, proposarem com a significat bàsic de la paraula «nació» la realitat genèrica següent: entitat *humana* col·lectiva amb voluntat de singularitat política i/o cultural en el concert mundial dels estats. Si s'accepta aquest punt de partida, hom comprovarà fàcilment com bona part dels discursos o textos que poden sentir-se o llegir-se entorn de la nació acaben negant o menystenint molt del que de típicament humà ha de tenir aquesta nació, i per tant en mostren caricatures esbiaixades, especialment quan es fa referència a les anomenades «nacions sense estat». A través de la comunicació que aquí es presenta ens proposem de reflectir els camins d'aquesta esbiaixada, i, amb l'ajut puntual de la filosofia de Max Scheler, fer veure que el subjecte nacional, en tant que *essencialment* humà, no pot regir-se per una lògica diferent de la que presideix els assumptes individuals, tot entenent el substantiu «lògica» de manera convenientment laxa.

PARAULES CLAU: Max Scheler, nació, política.

De manera de vegades misteriosa, és un fet que enmig de la fressa dialèctica sobre el subjecte nacional, disputa habitual en aquestes contradades, aquest subjecte acaba apareixent sovint com un ens al qual la racionalitat corrent i quotidiana, així com els sentiments i les emocions més habituals, li són negats de manera quasi sistemàtica, en una mesura inversament proporcional a l'adscripció de predicats com ara «artifici» o «engany»; val a dir que aquest tipus d'aproximació al subjecte nacional és especialment freqüent quan el subjecte nacional en qüestió no posseeix un correlat estatal i quan, al mateix temps, la crítica s'exerceix des de posicions estatalistes ja consumades. Però l'acusació d'impostura envers l'afirmació nacional també té la seva contrapart, entossudits com n'hi ha a afirmar la veritat de la nació davant aquella acusació, i per tant caldrà cercar algun tipus de definició del fet nacional que pugui ser operativa a efectes d'una discussió entre disputants provinents d'aquestes perspectives enfrontades. En aquest sentit, proposem com a punt de partença el sig-

nificat següent per a la controvertida paraula «nació»:¹ entitat *humana* col·lectiva amb voluntat de singularitat política i/o cultural en el concert mundial dels estats. Es tracta d'una definició de caire sincrònic i funcional, que cerca a l'encop l'acomodació en el seu si d'afirmacions nacionals ja emmirallades en un estat internacionalment reconegut, i afirmacions nacionals que no posseeixen aquest mirall estatal i que, de fet, no tenen per què necessàriament cercar-lo, ja que la postulada voluntat nacional de singularitat política i/o cultural, ja acomplerta en el cas dels estats nació, pot ser vehiculada a través de propostes parcialment emancipadores en el cas de les nacions sense estat.

Sigui com sigui, a partir d'aquesta definició proposada per a la paraula «nació» caldria plantejar la qüestió de com s'expressa aquella voluntat de singularitat, perquè és arran de la consideració del com d'aquesta expressió que de fet acostuma a generar-se la discussió sobre l'autenticitat o no dels continguts que hi van expressats; i aquí trobem, un cop més, notables diferències entre el que s'afirma des de posicions representatives de les anomenades «nacions sense estat» (sense estat mirall, s'entén) i el que s'afirma des de posicions que es troben al caliu dels estats nació.² Així, hom podrà fàcilment observar que en aquest últim cas l'expressió de la voluntat de singularitat recolza de manera decisiva en l'existència d'una llei ja instituïda i internacionalment reconeguda, que dóna carta de naturalesa a l'eventual definició com a nació de l'entitat humana col·lectiva (si es vol, conjunt de ciutadans) que queda sota el paraigua de la llei en qüestió; en canvi, quan l'expressió de voluntat de singularitat

1. Amb aquest enèsim intent de determinar el significat de la paraula «nació» no volem pas ni obviar ni menystenir la importància d'altres definicions del terme, des de les gairebé fundacionals de Lord Acton (que de fet parla de «nationality») i Ernest Renan (vegeu, per a ambdues, Sentmartí, 2001), fins a les més recents de David Miller i M. Montserrat Guibernau (vegeu, respectivament, Miller, 2000, i Guibernau, 1999), passant per aproximacions profusament conegudes com la de Jacques Maritain (vegeu Maritain, 1954). Senzillament es tracta de, atès el marc conceptual de l'exposició que aquí es durà a terme i les seves concretes pretensions, mirar d'oferir una definició al més operativa possible i en aquest sentit suficientment genèrica i contextualitzada per servir els nostres interessos teòrics i al mateix temps no haver d'entrar en discussió amb les presentacions que de la qüestió de la nació fan, a tall d'exemple, els autors citats.

2. Fem servir l'expressió «estat mirall» per referir-nos a aquella estructura política estatal que se su-perposa fidelment a l'afany polític d'una determinada afirmació nacional i que, per tant, pràcticament no presenta cap tipus d'esquerda quant a la seva concepció (i voluntat) de cohesió interna. En aquest sentit, val a dir que la mediació entre aquest eventual vessant polític d'una afirmació nacional i la concreció estatal del vessant, ha estat històricament la defensa d'unes determinades fronteres i que, de fet, gairebé tota la casuística possible quant a l'afer que ens ocupa podria analitzar-se a partir de les mediacions que poden establir-se entre els tres conceptes centrals esmentats: nació, estat i territori. Així, si tal com acabem d'indicar la mediació entre nació postulada i estat ja existent és el territori (i els estats nació clàssics en serien un excel·lent exemple, de la mateixa manera que ho podria ser l'Estat d'Israel), la mediació entre nació i territori la dóna l'Estat (mirall), que és el que justament cerquen les nacions sense estat que, en canvi, es projecten políticament sobre un territori històricament ben delimitat quant a l'extensió d'aquella afirmació nacional; finalment, tindríem la mediació nacional entre Estat i territori, més rara històricament però de la qual tenim un bon exemple amb el Gran Ducat de Luxemburg, que el 1989 va celebrar el 150è aniversari de la seva creació amb, entre d'altres esdeveniments, una gran exposició que portava per títol el significatiu lema «De l'État à la Nation».

s'exerceix des de les nacions sense estat, hom té veritables problemes per a fer sentir la seva veu, i encara més per a fer-la efectiva, mancat com està d'aquella llei ja instituïda i internacionalment reconeguda que a efectes pràctics dóna autoritat i legitimitat als estats nació; una autoritat i una legitimitat que, quan parla la nació sense estat, s'esdevindran només en funció de la bona voluntat de qui se l'escolti (arbitrarietat que, per cert, fóra insuportable per als estats nacionals i que, en canvi, és portada amb força dignitat per la majoria de nacions orfes d'estat mirall).

Vist sumàriament el què i el com del subjecte nacional, pertoca ara interrogar-se sobre el seu qui, a fi de palesar quins són els agents que *efectivament* vehiculen aquella voluntat de singularitat en el concert mundial dels estats, atesa l'obvietat que els membres d'aquell què, a saber, els individus afectats per una idea de nació o una altra, no col·laboren tots ni sempre en la voluntat de singularitat del subjecte nacional en qüestió. I, arribats aquí, cal assenyalar en primera instància els partits polítics, veritables màquines creadores i/o definidores de conceptes nacionals les quals, tanmateix, no podrien jugar aquest paper sense l'altaveu que els proporcionen els mitjans de comunicació, que s'han constituït, al seu torn, en maquinàries decisives a l'hora de generar sentiments d'adhesió o de rebuig en relació amb una determinada afirmació de nació. Cal no perdre de vista, en tot cas, que en últim terme són aquells partits polítics els únics agents que es troben en disposició de lluitar institucionalment pel reconeixement o la defensa de les afirmacions nacionals relatives al territori en què desenvolupen la seva acció, i no cal dir que aquesta lluita augmenta considerablement les seves expectatives d'èxit si el partit polític en qüestió té responsabilitats executives. En aquest sentit, doncs, de poc serveix que una significativa part d'un què, d'una nació, en aquest cas sense un estat mirall, surti al carrer per reivindicar la seva condició nacional i els eventuais drets que se'n puguin derivar, si posteriorment o paral·lelament els diferents *qui* que han de portar a bon terme aquesta voluntat de singularitat excepcionalment expressada de forma massiva no són capaços de reeixir en la seva responsabilitat institucional o de lideratge.

La lògica de la nació, doncs, comprèn elements força diversos i, per tant, les seves concrecions pràctiques poden diferir enormement entre si. Però el que sempre hi trobarem com a fonament són adhesions individuals essencialment sentimentals que prefiguren el què de la nació en qüestió, aquella entitat humana, ara sí col·lectiva, amb voluntat de singularitat en l'ordre establert dels estats. Ara bé, tot i ser el maó de tot edifici nacional, aquest sentiment d'adhesió és força vegades (aparentment) menystingut, quan no ridiculitzat, però sembla clar que sense la pervivència generalitzada, en un determinat territori, d'aquest sentiment qualsevol idea de nació acaba extingint-se, de manera que és justament a causa d'això que tots els agents decisius en els processos de pervivència de les nacions tenen prou cura de mantenir ben viva la flama d'aquest sentiment d'adhesió nacional allà on poden influir.³ Saben, en defini-

3. Aquesta aproximació diguem-ne *individualista* al què de la nació, en el sentit que l'essència d'un cos nacional té com a fonament indefugible la suma suficient d'adhesions individuals a una idea de col·lec-

tiva, que, si més no per a aquests assumptes, s'acompleix la màxima de Scheler segons la qual «[s]iempre el “*amante*” precede al “*conocedor*”, y no existe ningún dominio del ser (ya sean números, estrellas, plantas, complejos de realidad histórica, asuntos divinos) cuya investigación no haya recorrido una *fase enfática* antes de iniciar la fase de análisis libre de valor»,⁴ amb la qual cosa ja tenim també una altra via de resposta a la qüestió de per què els símbols nacionals —estendards emfàtics per excel·lència— juguen un paper tan decisiu en tots aquests assumptes. Mentre continuem, però, postulant —més o menys capciosament— subjectes essencialment economicistes com a protagonistes últims dels processos nacionals i defugint responsabilitats esclariadores o executives quant a les tasques que hi són implicades, molt ens temem que la discussió estèril sobre les nacions, a la manera d'un inacabable partit de tennis, ens acompanyarà durant molt i molt de temps.

BIBLIOGRAFIA

- GUIBERNAU, Montserrat (1999). *Nations without States: Political Communities in a Global Age*. Cambridge: Blackwell Press.
- MARITAIN, Jacques (1954). *Man & the State*. Londres: Hollis & Carter.
- MILLER, David (2000). *Citizenship and National Identity*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- SCHELER, MAX (1958). *La esencia de la filosofía y la condición moral del conocer filosófico*. Buenos Aires: Nova.
- SENTMARTÍ, Ramon [ed.] (2001). *Clàssics del nacionalisme*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya; Pòrtic.
- TAYLOR, Charles (1995). *Philosophical Arguments*. Cambridge; Londres: Harvard University Press.

tivitat que es vol singular en un determinat context, matisa necessàriament determinades aproximacions diguem-ne *col·lectivistes* que acaben avantposant la *idea* de la col·lectivitat en qüestió a aquell concepte de suma d'individus que l'ha de sustentar. El realisme de l'aproximació individualista, en aquest sentit, impedeix que puguem continuar parlant de nació allà on no hi ha o s'ha perdut la massa crítica que necessàriament ha de donar cos als col·lectius nacionals, i per tant propicia una moderació, si més no quant al seu abast territorial, de determinades afirmacions nacionals tant de caire pancultural com de caire estatalista. Altrament estaríem defensant —encara que, de fet, no són pocs els qui ho fan— una realitat tan estranya com la d'una nació que és més enllà de les inclinacions polítiques dels individus que queden sota el domini territorial de l'afirmació nacional en qüestió, i això òbviament valdria tant per als estats nació clàssics com per a les nacions sense estat. Les afirmacions nacionals, en definitiva, no haurien de donar-se *al marge de o contra* els individus, i val a dir que l'assumpció d'aquesta tesi de perfil típicament liberal no posseeix necessàriament correlats o implicacions que exigeixin un posicionament liberal en filosofia política per part de tot aquell qui assumeixi la tesi en qüestió; senzillament s'esdevé, tal com assenyala Charles Taylor en la part final del prefaci dels seus *Philosophical Arguments*, que hi ha canvis històrics indefugibles quant a l'estructura bàsica de la nostra vida en comú, i aquest que aquí es planteja en relació amb la impossibilitat d'anorrear l'individu en els processos de construcció o definició nacional en seria un, bo i acceptant la diversitat que pot arribar a donar-se quant a les formes i continguts d'aquells processos encara que es respecti aquesta figura individual.

4. Scheler (1958, p. 32-33).